

УДК 344.13

<https://doi.org/10.34142/23121661.2022.35.05>orcid.org/0000-0003-1957-5712

© Кухар О.В., 2022

О. В. Кухар

**ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО
АНАЛІЗУ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ОКРЕМИХ
НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА, ВИНИКНЕННЯ ЯКИХ
ПОВ'ЯЗАНО З АКТОМ ЗОВНІШНЬОЇ
АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

O. KUCHAR

**REGARDING THE CRIMINAL-LEGAL
ANALYSIS OF OBJECTIVE FEATURES
OF CERTAIN NOVELTIES OF THE
CRIMINAL LEGISLATION, THE
OCCURRENCE OF WHICH IS CONNECTED
WITH THE ACT OF EXTERNAL
AGGRESSION AGAINST UKRAINE**

Анотація. У статті розглядаються об'єктивні ознаки правопорушення, передбаченого ст. 435-1 Кримінального кодексу України «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». Поява вказаної норми пов'язана і з фактом зовнішньої агресії проти України і з необхідністю своєчасного на це реагування. Констатується, що за змістом, формою та складом вказана норма є абсолютною новелою для сучасного законодавства України про кримінальну відповідальність. У статті розглядаються об'єкт та об'єктивна сторона вказаного правопорушення. Констатується, що у зв'язку з новизною зазначеної норми відсутні сучасні наукові праці, у яких би розглядалися питання, які є предметом цього дослідження. Аналізуються родовий, видовий та безпосередній об'єкти правопорушення. Визначається повернення до сучасного кримінально-правового понятійного апарату такої форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як образа. Розглядається така форма об'єктивної сторони, як загрози. Визначається також і факультативна ознака об'єктивної сторони складу правопорушення, а саме час його вчинення. Акцентується увага на тому, що досліджувана норма дії є ключовою для можливостей її застосування.

Ключові слова: новели до законодавства, склад кримінального правопорушення, об'єктивні ознаки, військовослужбовці, образа, погроза.

Annotation. In the article the objective signs of offence, envisaged century are examined 435-1 the Criminal code of Ukraine "Offense of honour and dignity of serviceman, threat to the serviceman". Appearance of the indicated norm is constrained and by the fact of external aggression against Ukraine and necessity timely on this reacting. Established, that on maintenance, a form and composition the indicated norm is by an absolute short story for the modern legislation of Ukraine about criminal responsibility. An object and objective side of the indicated offence are examined in

the offered article. Established, that in connection with the novelty of the indicated norm modern scientific works, questions that come forward as the article of the presented research were examined in that, are absent. The family, specific and direct object of offence is examined. A return is determined to the modern criminal-law concept vehicle of such form of objective side of composition of criminal offence, as offense. Such form of objective side is outlined, as threats. The optional sign of objective side of composition of offence is determined also, namely time of his feasance. Emphasized that pointing is on time, when the investigated norm of action is key for possibilities of her application

Keywords: short stories to the legislation, composition of criminal offence, objective signs, servicemen, offense, threat.

Постановка проблеми. Після початку зовнішньої агресії з боку держави-терориста – російської федерації – проти України з'явилася нагальна необхідність своєчасного правового реагування на виниклу небезпеку. Однією з форм такої реакції є своєчасна зміна чинного законодавства в напрямку протидії негативним та руйнівним явищам, що несуть загрозу для національної безпеки України. Саме з цією метою законодавцем було запроваджено низку змін та доповнень до чинного Кримінального кодексу України для найскорішої реакції на виниклу небезпеку.

Однією з заporук діяльності із забезпечення національної безпеки й національного спротиву агресії держави-терориста російської федерації є своєчасний захист не тільки життя та здоров'я українських військовослужбовців, а й їхнього психологічного стану, забезпечення в їхній свідомості відчуття захищеності та підтримки. Саме це призвело до появи в національному кримінальному законодавстві України норми, яка передбачає відповідальність за образу честі й гідності військовослужбовця та погрози йому, а саме, ст. «435-1. Образа честі й гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю».

Оскільки ця стаття містить ознаки новели, вона є недослідженою сучасними вченими-криміналістами. Але оскільки вона безумовно має перспективи свого практичного застосування, обов'язковим є науковий розгляд її положень для уясування її правової суті. На сьогодні доступ до реєстру судових рішень заблоковано, а отже, під час аналізу вказаної норми ми будемо орієнтуватися на наукове підґрунтя та здоровий глузд.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблематика військових правопорушень розглядалася в низці монографічних досліджень, зокрема в роботах В. М. Стратонова та Є. Л. Стрельцова «Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика» (2015 р.), С. О. Харитонova «Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України» (2018 р.), М. І. Карпенка «Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики» (2019 р.). Також в Україні питання відповідальності за військові кримінальні правопорушення досліджували І. О. Бандурка, О. М. Броневська, Н. В. Дрьоміна, С. О. Загороднюк, Н. А. Зелінська, М. І. Карпенко, І. О. Колотуха, М. П. Куцевич, С. П. Кучевська, Ю. К. Кучеренко,

А. А. Маєвська, В. О. Миронова, В. О. Навроцький, М. В. Піддубна, В. П. Пилипенко, М. В. Піддубна, В. П. Попович, П. І. Репешко, М. І. Хавронюк. Незважаючи на значну кількість вчених, які вирішували проблему відповідальності за військові правопорушення, це питання не було проаналізовано ні на монографічному, ні на іншому рівнях, а отже, подана стаття містить високий рівень наукової новизни

Отже, *метою статті* є науковий огляд об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.435-1 КК України «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю».

Виклад основного матеріалу. Вказане правопорушення належить до групи так званих військових правопорушень. Розгляд будь-якого кримінального правопорушення без аналізу його складу неможливий. Теорія кримінального права визначає склад кримінального правопорушення через сукупність його об'єктивних та суб'єктивних ознак. Отже, насамперед, необхідно визначити об'єкт вказаного правопорушення.

Питання загальнотеоретичного визначення об'єкта кримінального правопорушення та об'єкта військового правопорушення в сучасній теорії кримінального права є достатньо проблемним та розгалуженим.

Як зазначає С. О. Харитонов «протягом більш як двох століть у теорії кримінального права висловлені різні точки зору щодо найважливішого елементу складу злочину, його об'єкта» [10, с. 243]. Об'єкт кримінального правопорушення є тим елементом, який визначає його соціальну суть, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежовує кримінальне правопорушення від суміжних суспільно небезпечних посягань та від інших правопорушень й аморальних вчинків [8, с. 111].

У сучасному кримінальному праві України спостерігається декілька підходів до визначення об'єктів кримінального правопорушення. У літературі їх об'єднують у шість самостійних груп. А саме, на думку провідних вчених, об'єктами кримінального правопорушення є:

- 1) суспільні відносини;
- 2) соціальні цінності;
- 3) правові блага (інтереси);
- 4) суб'єктивні права;
- 5) норми права;
- 6) людина [10, с. 245].

Не вдаючись до наукової полеміки з зазначеного питання, приєднаємося до найбільш поширеної точки зору про те, що об'єктом кримінального правопорушення є саме суспільні відносини, на чому і наголошує значна група українських вчених [5, с.147; 7, с.78].

Розгляд військових правопорушень необхідно розпочати саме з аналізу родового об'єкта. Тому об'єкт військових кримінальних правопорушень за своїм змістом є похідним від загального поняття об'єкта кримінального правопорушення і водночас визначається його певними особливостями [10, с. 244]. У теорії кримінального права України родовий об'єкт військових правопорушень

визначається, відповідно, до місця статей, що передбачають відповідальність за їх вчинення, в Особливій частині КК України [8, с. 112]. Але є декілька точок щодо його теоретичного визначення.

Так, на думку С. О. Харитонова родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень – це відповідна система суспільних відносин (правовідносин), яка тісно пов'язана з іншими системами суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. Це правовідносини, які складаються та функціонують при здійсненні військовослужбовцями (військовозобов'язаними) військової служби, що є основою нормальної діяльності воєнної організації України, відповідають законодавству України й охороняються кримінальним законодавством від злочинних посягань [10, с. 248, 249].

М. В. Піддубна вважає, що родовим об'єктом військових правопорушень є група тотожних та однорідних відносин, що охороняються кримінальним законом та виникають через встановлений міжнародним правом порядок ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного (внутрішнього) типу [8, с. 114].

М.І. Карпенко зазначає, що родовим об'єктом військових кримінальних правопорушень є суспільні відносини, що виникають з порядку несення або проходження військової служби [3, с. 23]. У літературі також абсолютно аргументовано визначено, що особливість військових правопорушень полягає у їхній багатооб'єктності, здатності одночасно заподіювати шкоду декільком безпосереднім об'єктам. Однооб'єктне військове правопорушення – це виняток, ніж правило. Таким чином, поряд з основним об'єктом завжди існує додатковий, тобто той об'єкт, якому завжди поряд з основним заподіюється чи може бути заподіяна шкода [8, с. 113]. Не є винятком і правопорушення, що розглядається нами.

Крім родового об'єкта, в теорії кримінального права виокремлюють об'єкт видовий, який знаходиться на іншому, більш конкретному рівні узагальнення суспільних відносин, що охороняються законом.

Родовим об'єктом правопорушень проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби є суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують належний військовий порядок у військових формуваннях, утворених відповідно до законів України для зміцнення їхньої боєздатності та боєготовності на належному рівні з метою забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості [4, с. 194].

Значення видового об'єкта полягає в такому:

1) даний об'єкт уточнює, конкретизує відповідну, окрему сферу суспільних відносин, які належать до змісту родового об'єкта і на які посягає певна група суспільно небезпечних діянь;

2) зберігаючи ознаки, притаманні більш загальним за обсягом суспільним відносинам (родовому об'єкту), видовий має особливі (специфічні) ознаки, які суттєво впливають на особливості суспільно небезпечних діянь (а також на їхні

об'єктивні і суб'єктивні ознаки), що посягають на вказані відносини в тій чи іншій сфері;

3) маючи властивості притаманних йому ознак, як видовий (підгруповий) об'єкт та як відносно самостійний вид суспільних відносин істотно впливає на ознаки кожного з безпосередніх об'єктів, на які посягають конкретні злочини, передбачені у певному розділі КК [10, с. 243].

Внутрішню структуру родового об'єкта в якості видових об'єктів утворюють більш вузькі за змістом суспільні відносини як особливі різновиди порядку несення або проходження військової служби:

- 1) порядок підлеглих та військової честі;
- 2) порядок перебування на військовій службі;
- 3) порядок збереження та користування військовим майном;
- 4) порядок експлуатації озброєння та військової техніки;
- 5) порядок несення спеціальних служб;
- 6) порядок охорони державної таємниці;
- 7) порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами;
- 8) порядок виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах;
- 9) порядок дотримання звичаїв та правил війни [10, с. 197].

Питання визначення видового об'єкта кримінального правопорушення на теоретичному рівні є відкритим, оскільки досліджень в цьому напрямі не здійснювалося. Згідно з комплексом наведених видових об'єктів, видається, в зазначеному правопорушенні таким є порядок виконання військового обов'язку в бою та в інших особливих умовах, оскільки існує пряма вказівка в законі на те, що військовослужбовець під час вчинення діяння, направлено на нього чи його родичів, здійснює заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації.

Наступним рівнем узагальнення об'єктів є безпосередній об'єкт кримінального правопорушення. Вирішуючи питання щодо безпосереднього об'єкта військових правопорушень, необхідно насамперед зазначити, що вони становлять частину родового та видового об'єктів військових правопорушень та посягають на конкретні (окремі) правовідносини, що виникають та функціонують під час здійснення військової служби.

У цьому випадку безпосереднім об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є порядок несення військової служби виключно під час відсічі і стримування збройної агресії російської федерації. Як і зазначалося раніше, досліджуване правопорушення є багатооб'єктним і поруч з основним безпосереднім об'єктом шкода застосовується і об'єктам додатковим. З огляду на перелік форм об'єктивної сторони додатковими об'єктами є честь та гідність, життя та здоров'я, відносини власності. За цих обставин шкоду можуть заподіяти честі та гідності, життю та здоров'ю, відносинам власності, які

належать не тільки військовослужбовцям, а й його близьким родичам чи членам сім'ї.

Проаналізуємо об'єктивну у як одну з об'єктивних ознак вказаного правопорушення.

Об'єктивною стороною може бути низка діянь у формі дії: образа честі й гідності; погроза (вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна).

При характеристиці об'єктивної сторони необхідно зазначити появу на нормативному небосхилі, тобто повернення до нього, такої форми кримінально караного діяння, як образа. Вперше така форма об'єктивної сторони з'явилася у законодавстві України у 1991 року в Кримінальному кодексу України, трансформованого з Кодексу 1960 року. Відповідальність за спричинення образи передбачалася ст. 126 КК України: «образа, тобто умисне приниження честі й гідності особи, виражене в непристойній формі, карається виправними роботами на строк до одного року або штрафом від тридцяти до вісімдесяти мінімальних розмірів заробітної плати або громадською доганою». Також зазначеним кодексом було передбачено спеціальні кримінально-правові норми щодо відповідальності за наклеп та образу, які формулювалися залежно від посади в органах державної влади: ст. 176-3 (образа судді); ст. 189 (образа представника влади або представника громадськості, який охороняє громадський порядок); ст. 189-1 (образа працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця [1, с. 269]. У випадку образи винний принижує честь і гідність потерпілого через висловлювання нецензурних чи брутальних слів, вчинення непристойних або насильницьких дій (жесту тощо) або надання непристойної оцінки особистим якостям чи поведінці потерпілого у формі, яка різко суперечить заведеному спілкуванню між людьми. Образа полягає в безпідставних, ірраціональних звинуваченнях потерпілої особи [11, с. 141,142].

Щодо правопорушення, яке розглядається, то як об'єктивна сторона розглядається не просто образа, а образа честі та гідності військовослужбовця. Цікавим є те, що образа сприймається не як діяння, що принижує честь та гідність, а як таке, що направлено безпосередньо на них. Тобто фіксується можливість образи безпосередньо честі та гідності військовослужбовця чи його родичів. У цьому випадку відповідно до диспозиції статті образа не обов'язково має бути пов'язана з заходами з забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі й стримування збройної агресії російської федерації. Для того, щоб вказана образа була кримінально караною, має значення не спрямування її на виконання військовослужбовцем цих обов'язків, а те, що він в той час, коли була вчинена образа, їх виконував.

Таким чином, пропонується як образу, тобто як форму об'єктивної сторони ст. 435-1 вважати діяння, що паплюжить та принижує честь і гідність військовослужбовця (або членів його сім'ї) через використання ненормативної лексики, вчинення інших непристойних дій, жестів, надання непристойної

оцінки особистим якостям чи поведінці потерпілого (их) у формі, яка суперечить загальноприйнятим правилам людського спілкування.

Іншими формами об'єктивної сторони досліджуваного правопорушення є погроза вбивством, насильством, знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовця чи члена його сім'ї.

Погрозою в цьому випадку є прояв психічного насильства, тобто суспільно небезпечні дії, які полягають у передачі від одного суб'єкта до іншого (необов'язково кінцевого потерпілого) вербальним чи невербальним способом інформації з обіцянкою (дійсною або удаваною) заподіяти в майбутньому конкретну та визначену кримінальним законом шкоду з метою залякування, якщо були достатні підстави допускати можливість реалізації такої обіцянки [2, с. 20].

Погрози в цьому випадку спостерігаються щодо вчинення вбивства, насильства або знищення чи пошкодження майна військовослужбовця або члена його сім'ї. Вказані форми розглядалися в наукових працях кримінально-правового напрямку.

Щодо вбивства, то дефініція цього поняття наводиться в ч.1 ст. 115 КК України – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині.

У літературі існує декілька підходів щодо визначення поняття «насильство». Абстрагуючись від окремих визначень, можемо узагальнити, що при кримінально-правовому підході переважно акцентується увага на таких фактичних об'єктивних і суб'єктивних ознаках поняття «насильство» в різних словесних авторських інтерпретаціях:

а) спосіб дії (енергетичний вплив на біологічну підструктуру людини чи інформаційний вплив на психологічну підструктуру людини, примушування потерпілого до небажаної для нього поведінки тощо);

б) вольове відношення винного до такої дії; вольове відношення до потерпілого (умисне, усвідомлене, проти волі потерпілого тощо).

Водночас фактичні ознаки поєднуються з відповідними юридичними:

а) «незаконність», «протиправність», тобто за такі дії передбачена кримінальна відповідальність;

б) «суспільна безпека», що виражається в заподіянні чи загрозі заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи [6].

Поняття «знищення чи пошкодження майна» на рівні дефініції у сучасному кримінальному кодексі також не подано, незважаючи на наявність загальної норми, яка передбачає відповідальність за вчинення подібних дій.

Знищення майна – це протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить його повністю непридатним для використання за цільовим призначенням. Пошкодження майна – це протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що спричиняє погіршення його якості, зменшення цінності або тимчасової непридатності для використання за цільовим призначенням [9, с. 12].

Крім обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, тобто діяння, досліджуваним складом наявність наслідків не передбачено, а отже, він належить до формальних складів кримінального правопорушення.

Але передбачено час його вчинення – це час, протягом якого військовослужбовець здійснює заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації. Поняття цього часу в літературі не визначено, але в ч.1 ст. 436-2 КК України «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників» зазначається, що збройна агресія російської федерації проти України розпочалася 2014 року. Але чіткий її початок і, на жаль, момент її закінчення досі залишаються під питанням і повинні бути розглянуті в інших наукових роботах.

Висновки. Необхідно констатувати, що питання розгляду об'єктивних ознак вказаного правопорушення залишилося поза увагою сучасних вчених у зв'язку з нетривалим протягом часу існування цієї правової норми. За результатами правового аналізу складу кримінального правопорушення можна дійти таких висновків: по-перше, на нормативному небосхилі знов наявне таке кримінально-каране діяння, як образа; по-друге, існує чітка вказівка в законі на те, що образа не призводить на приниження честі й гідності, тобто направлена на честь і гідність безпосередньо; по-третє, відповідно до норми закону, образа може бути направлена не тільки на виконання військовослужбовцем своїх обов'язків (тобто не вони є метою образи), а те, що він в той час, коли була вчинена образа, їх виконував; по-четверте, досліджена норма має чіткі часові межі свого використання – час збройної агресії російської федерації проти України, яка розпочалася 2014 року.

Водночас необхідно зазначити, що досліджуваний склад правопорушення є новелою і є нагальна необхідність у подальших наукових дослідженнях даного питання.

Література

1. Андрушко А. Проблеми кримінально-правової охорони честі та гідності особи. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 268–272;
2. Дімітров М. К. Погроза за кримінальним правом України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львів, 2020. 244 с.;
3. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ: Дакор, 2013. 472 с.;
4. Карпенко М. І. Структура родового об'єкта військових злочинів за законодавством України про кримінальну відповідальність. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 189–194;
5. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна: курс лекцій. Київ: Атіка, 2001.
6. Кушпін В. П. Генезис поняття насильства в теорії кримінального права. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2233/025-137-140.pdf>;
7. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Александров Ю. В та ін. Вид. 3-тє, пере-робл. та допов. Київ: Юридична думка, 2004;
8. Піддубна М. В. Об'єкт воєнних злочинів у кримінальному праві України. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62, с. 110–122. С.111;
9. Семенюк-Прибатець А.В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 22 с.;
10. Харитонов С. О. Об'єкт і система військових злочинів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86);
11. Шуп'яна М. Ю. Наклеп та образа як кримінально-карані діяння в законодавствах України та Польщі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2020. № 43.